

Josip UŽAREVIĆ
Sveučilište u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad
Prihvaćeno za tisak 8. listopada 2025.

Opričnikovi osjećaji (O *Opričnikovu danu* Vladimira Sorokina)

Udarac biča – krik.
Ponovni udarac – vapaj.
Treći udarac – hropac.
(Zvuk mobilnoga telefona)

Uvodna napomena

U ovome će razmatranju biti govora o “psihopoetičkim” aspektima Sorokinova romana *Opričnikov dan* (*Den' opričnika*, 2006). Pritom valja imati na umu da je s *Opričnikovim danom* povezan i drugi roman – *Šećerni Kremlj* (*Saharnyj Kreml'*, 2008).¹ Ta se dva djela mogu tumačiti kao svojevrsna dilogija: njihova je radnja smještena u 2028. godinu, a djelomično se preklapaju i likovi, kao i tema opričnine. S obzirom na to da ćemo se ovdje usredotočiti na proučavanje “osjećaja”, valja istaknuti činjenicu da je *Opričnikov dan* napisan iz perspektive pripovjednoga Ja – opričnika Andreja Daniloviča Komjage, tj. pripovijedanje teče u prvom licu (*Ich-Forme*). S druge strane, u *Šećernome Kremlju* događaji su prikazani očima “sveznajućega” (distančiranoga) pripovjedača, a struktura romana ostvaruje se kao kolaž pripovijetki u kojima figuriraju različiti likovi (“junaci”) i različite fabule, ali su svi povezani motivom Kremlja napravljenoga od šećera i vremenom zbivanja (već sam spomenuo da se opisani događaji odnose na 2028. godinu). U posljednjem poglavlju *Šećernoga Kremlja* opisuje se smrt (ubojstvo)

---

¹ Sorokin naslovima tih djela dodaje žanrovsku odredbu *roman*, bez obzira na to što u intervjuima ponekad, zajedno s kritičarima, određuje ta dva djela kao *pripovijesti* (*povest'*). Na hrvatski se *povest'* prevodi i kao *kratki* (*kraći*) *roman*.

opričnika Andreja Komjage, koji je u tome romanu samo jedan od likova, tj. pojavljuje se u samo jednome poglavlju (pripovijetki), dok je u *Opričnikovu danu* on središnji lik. U istome se poglavlju *Šećernoga Kremlja* govori i o “odlasku” (smrti?) glavnoga opričnika – Batje. Ti “odlasci” označavaju brutalnu smjenu opričničkih naraštaja...

Emocije, osjećaji, strast

Psiholozi razlikuju *emocije* i *osjećaje*. Emocije su psihički procesi i stanja što “odražavaju u obliku neposrednoga doživljavanja (zadovoljstva, radosti, straha itd.) značaj djelovanja pojava i situacija na pojedinca”, dok su osjećaji “najviši produkt razvoja pojedinih emocija”, “rezultat generalizacije pojedinih emocija”. Drugim riječima, osjećaji su “stabilne emocije složene (ambivalentne) strukture” koje se organiziraju u hijerarhijski sustav: jedni osjećaji zauzimaju vodeće mjesto, a drugi ostaju potencijalni, neostvareni. U razvoju ljudske psihe osjećaji se pojavljuju nakon emocija – pod utjecajem škole, obitelji, umjetnosti. S obzirom na to da se, kako je rečeno, organiziraju u hijerarhijski sustav, dominantni osjećaji postaju odredbene značajke osobnosti. Zanimljiva je činjenica da se u istome osjećaju mogu stopiti različite emocije: osjećaj ljubavi, primjerice, često uključuje emocije radosti, bijesa, tuge (Davydov i dr. 1983: 402–403, 411–413). Strasti su pak “manifestacije snažnoga, [...] dominantnoga osjećaja”; to su “osjećaji iznimne postojanosti, trajanja, koji se očituju u usmjerenosti misli i snage na jedan cilj” (Davydov i dr. 1983: 402–403).

Osjećaji i emocije mogu biti pozitivni i negativni, osviješteni i nesvjesni, moralni i estetski, praktični i intelektualni, roditeljski i patriotski... Raznolikost i promjenljivost emocija ne dopuštaju njihovu iole iscrpnu i konzistentnu klasifikaciju. Za našu su temu osobito zanimljivi kolektivni, masovni, općenarodni osjećaji. Oni su rezultat djelovanja religije, školskoga (obrazovnoga) sustava, nacionalne povijesti, ideoloških koncepata i kulturnoga pamćenja na ljudsku psihu. Takve se emocije – gledano iz perspektive Sorokinovih romana – mogu nazvati “državnima”. Pritom se u Sorokina, kako ću pokušati pokazati, mogu pronaći i iskreni individualni (osobni) ljudski osjećaji i patriotizam u najozbiljnijem i najdubljem smislu riječi.²

U danome kontekstu osobito valja istaknuti da osjećaji, shvaćeni kao građa ili komponenta umjetničkoga djela, funkcioniraju na isti način kao i bilo koja druga “građa” koja dospje u zonu umjetničkoga svijeta: jezik, povijesne činjenice, ideo-

---

² Usp. makar dva kontrastno intonirana epigrafa koja prethode *Šećernomu Kremlju*: 1. Velimir Hlebnikov: “Rus', ti si poljubac na studeni, / Plave se noćni puti”; 2. Astolphe de Custine (iz njegove knjige *Rusija*, 1839): “Ali koliko se tiranije skriva u toj tišini koja me tako privlači i opčinjuje! Koliko nasilja! Kako je varljiv taj mir!” (Sorokin 2008b: 6–7).

loški koncepti, elementi svakodnevice, društveni kontekst i dr. Drugim riječima, obilježje “umjetničkih osjećaja” (tj. osjećaja u književnome djelu) jest njihova semantička i funkcionalna univerzalnost, jer oni u djelu dobivaju “svjetski” status. To znači da je njihovo značenje bitno uvjetovano unutartekstnim odnosima koji stvaraju “umjetnički svijet”, a ne toliko i ne samo izvanjezičnom okolinom (izvanjskom stvarnošću). Dok npr. emocije u privatnome pismu upućuju na konkretnu – izvantekstnu – životnu situaciju subjekta koji piše, emocije u romanu ili lirskoj pjesmi jesu prije svega čimbenik izgradnje umjetničkoga svijeta, a nisu samo i nisu toliko neposredno očitovanje osjećaja konkretnoga subjekta u nekoj konkretnoj situaciji izricanja. Drugim riječima, ontosemiotički status emocija u jednome i drugome slučaju bitno se razlikuje iako s fenomenološkoga motrišta to mogu biti isti osjećaji (emocije) – ljubav, mržnja, radost, strah...³

Osjećaj državnosti i državnost osjećaja

Romani *Opričnikov dan* i *Šećerni Kremlj* napisani su, vidjeli smo, 2006. i 2008. godine, ali se njihove radnje odvijaju u nama bliskoj budućnosti (2028), rekonstruirajući pritom relativno daleku prošlost – kraj 15. i drugu polovicu 16. stoljeća, tj. doba Ivana III. i njegova unuka Ivana IV. Groznoga. Dolazi do uzajamna pronicanja međusobno udaljenih epoha: društveno-državni poredak 15. i 16. stoljeća obnavlja se krajem drugoga desetljeća 21. stoljeća, a vrijeme pisanja (ili ishodišno vrijeme) jest stvarna Rusija početkom 21. stoljeća. Vodeća ideja (cilj) takvih vremenskih pomaka jest – čini se – otkrivanje svojevrsnih nadvremenskih ili, točnije, svevremenskih konstanti ne samo ruske državne i društvene povijesti nego i narodne psihologije, kulture, jezika...

Satirično-groteskno osvjetljenje, koje očito prevladava na pripovjedno-stilskome planu, ipak ne treba smatrati ni jedinim ni – čini se – temeljnim. Ovdje se valja složiti s autorom kada se protivi svođenju sadržaja *Opričnikova dana* na političku satiru: “Čini mi se da je to ipak umjetničko, a ne satiričko djelo. Nisam sebi postavljao nikakvih političkih ciljeva, ali ako tko pročita pripovijest kao političku satiru, nemam ništa protiv. Ali htio sam napraviti nešto više od političke satire. Cilj satire jest sadašnjost, a moja pripovijest – to je prije pokušaj takve umjetničke futurologije koja se ostvaruje uz pomoć umjetničkih sredstava” (Sorokin 2006).

Institucija opričnine, kako je prikazana u Sorokinovim djelima o kojima je ovdje riječ, u povijesnome je smislu povezana s epohom Ivana Groznoga, a u ideološko-strukturnome smislu usko je vezana uz predodžbu o dvjema vrstama držav-

---

³ Pozovimo se ovdje na Lotmanovu odredbu umjetničkoga teksta kao “konačnoga modela beskonačnoga svijeta” (Lotman 1970: 256).

nih neprijatelja – vanjskima i unutarnjima: “Uvijek je bilo neprijatelja naše države, vanjskih i unutarnjih, ali borba s njima nikada se nije tako žestoko zaoštravala kao u razdoblju Preporoda Svete Rus’i” (Sorokin 2008a: 38). Pritom je teško reći koja je neprijateljska sila štetnija i opasnija za državu – “tuđa izvana” ili “đavolska iznutra”: “I dok je vanjskomu neprijatelju namijenjeno da u nemoćnoj zlobi glode granit Velikoga ruskoga zida, dotle unutarnji neprijatelji Rusije svoj otrov ispuštaju potajno” (Sorokin 2008b: 76–77). Zaštitu od vanjskih neprijatelja⁴ treba osigurati započeta gradnja Zapadnoga zida (on će pomagati budnim graničarima i carinicima), a protiv unutarnjih neprijatelja bore se opričnici i druge sigurnosne službe: Tajni ured, Unutarnji krug, Kremaljski puk, Streljački ured.

Gospodar i Država razumiju se – iz opričničke perspektive – kao velika obitelj:⁵ “Svi smo mi djeca Gospodarova, i sva je naša imovina njegova! I cijela zemlja – njegova!”⁶ (Sorokin 2008a: 209). Gospodar se izjednačuje s Ocem i, štoviše, s Bogom:⁷ “A Gospodar sve vidi, sve čuje. I zna – komu što treba” (2008a: 103). Opričnici bezuvjetno i zdušno izvršavaju “Gospodarovu riječ i djelo”.⁸ U velikoj državnoj “obitelji” oni sebe određuju kao “bratstvo”, a ne kao “red”, tj. kao krvno-ideološko srodstvo, a ne kao administrativno-obrambenu organizaciju. Prepoznatljivi su već po svojoj uniformi koja sliči monaškoj odjeći. Simboli pseće odanosti i zastrašujuće učinkovitosti opričnikā jesu svježe odsječene pseće glave, postavljene na odbojнике “mercedēsā” od četiristo konjskih snaga, i čelične metle na prtijažniku: “kao pas gristi izdaju, kao metla mesti pobunu” (Nevjarovič 2012).⁹

---

⁴ U *Šećernome Kremlju* vanjskim se neprijateljima smatraju cyberpunkovi, katolici, protestanti, budisti, muslimani, bezbožnici, sotonisti, sodomiti, vukodlaci, plutokrati, virtualci, tehnokrati, sadisti, fašisti, melaonanisti (Sorokin 2008b: 19). U *Opričnikovu danu* pak Batja, vođa opričnine, također nabroja vanjske neprijatelje, opravdavajući izgradnju Zida: “Zato je Gospodar i izgradio Zid kako bi se ogradio od smrada i bezvjerja, od cyberpunkova prokletih, od sodomita, katolika, od melankolika, od budista, od sadista, od sotonista, od marksista [...]” (Sorokin 2008a: 213).

⁵ Država je u *Opričnikovu danu* obiteljska stvar i u doslovno-grotesknome smislu, a ne samo u simboličko-emocionalnome i/ili (pseudo)patriotskome. Tako, s jedne strane, vlast apsolutnoga monarha prelazi s oca na sina, a s druge – pojedinim državno-privrednim resorima upravljaju članovi Gospodarove obitelji – brat, zet i dr.

⁶ U nefiktivnome smislu država je teritorij podvrgnut vlasti. Odatle formula: država = teritorij + vlast. Pod teritorijem valja razumjeti površinu zemlje (i vode) uokvirenu granicama (teritorij = površina + granice), a pod vlašću – zakonodavnu i izvršnu silu (monarh, parlament, vlada, sudbena vlast, policija, vojska). Ako tu pojmovnu aparaturu primijenimo na Rusiju, nameće se ovaj zaključak: prekomjerno velik teritorij zahtijeva prekomjerno jaku vlast, a veoma daleka periferija podrazumijeva veoma veliku privlačnu silu centra.

⁷ Ivan Grozni u *Poslanici Polubenskomu* piše da je sam Krist odobrio ideju carstva samim tim što se “udostojio roditi” u vrijeme vladanja rimskoga cara Augusta, kojega je, uzgred rečeno, Grozni smatrao svojim pretkom (Ivan Groznyj 1951: 194; usp. Užarevič 2020: 87). O shvaćanju Stalina kao oca naroda i domovine usp. Günther 2003.

⁸ O izrazu “Gospodarova riječ i djelo” kao formuli političke istrage u Petrovo i postpetrovsko vrijeme v. Lotman 2010.

⁹ Stvarne povijesne metamorfoze opričnine mogu se shematski prikazati ovako: opričnina i “posebni dvor” Ivana Groznoga (16. st.) → Odjel (*prikaz*) tajnih poslova cara Alekseja Mihajloviča Romanova

Gledano dakle iznutra, s motrišta sustava vlasti, opričnina nije tek funkcija ili poluga vlasti, nego je to sudbina, nešto predodređeno. Opričnici svoje postojanje poistovjećuju s postojanjem Rusije: “A dok je živa opričnina, živa je i Rusija. – I hvala Bogu” (2008a: 223). Riječ je dakle o nečemu puno većem od emocija, osjećaja i života pojedinca: “U opričninu se ne odlazi. Ona se ne bira. Ona bira tebe. Ili, točnije, kako kaže sâm Batja kad se podnapije-napuši: ‘U opričninu te unosi, poput vala.’ Oh, kako unosi! Tako unosi da ti se zavrti u glavi, krv u žilama proključa, u očima crveni plamećci zatrepere. Ali može i izbaciti taj val. Izbaciti u trenu, *nepovratno*. To je gore od smrti. Ispasti iz opričnine – to je isto što i izgubiti obje noge. Zatim cijeli život ne hodaš, nego moraš puzati...” (Sorokin 2021a: 42). Tako misli i tako osjeća visokopozicionirani opričnik Andrej Danilovič Komjaga, naslućujući vlastiti skori kraj...

Osjećaj hijerarhije

Kao što vidimo, u romanu *Opričnikov dan* dominantni osjećaj, svojevrsni nad-osjećaj, jest *osjećaj državnosti*. Jedno od najuočljivijih očitovanja toga osjećaja jest *osjećaj hijerarhije*. Na vrhu opričničke vrijednosne piramide nalazi se Gospodar. On podsjeća na Velikoga brata iz Orwellova romana *1984*: sve zna, sve vidi, sve čuje i sve razumije. Sa svojim podanicima, kako s opričnicima tako i s narodnim masama, Gospodar komunicira isključivo putem tehnoloških sredstava, tj. u obliku holograma. No privrženost opričnika prema njemu nije nimalo umanjena tehnološkim posredovanjem. Naprotiv, tradicionalno rusko shvaćanje vladara kao oca (*car'-batjuška*), pa čak i kao božanstva, kao da se još više naglašava, ili se barem potvrđuje, zahvaljujući dosezima “visoke tehnologije”. Odnos *Gospodar-otac – opričnici-djeca (sinovi)* zasniva se na infantilno-religioznome duhu opričnine (kao što sam već spomenuo, o shvaćanju vladara kao Oca u ruskoj kulturi usp. Günther 2003: 584–585).

S osjećajem hijerarhije najuže je povezan osjećaj ljubavi i odanosti Gospodaru. Pripovjedač Komjaga govori o “voljenome licu s tamnosmeđom bradicom i tankim brkovima”, o “do boli dragome licu”, o Gospodaru koji “nas gleda svojim izražajnim, usredotočenim, iskrenim i prodornim sivoplavim očima. Njegov je pogled neponovljiv. [...] *I za taj pogled spreman sam, ne oklijevajući, dati svoj život*”¹⁰ (2008a: 53; istaknuo J. U.). Vrhovna instancija vlasti – Gospodar – zajedno

---

(17. st.) → Tajna kancelarija (18. st.) → Treći odjel (*otdelenie*) Vlastite kancelarije Njegova Veličanstva (19. st.) → Sekretarijat druga Stalina i njegovo spajanje s odjelima (*otdely*) NKVD-a – KGB-a (20. st.) → Administracija Predsjednika (21. st.) (Stepanov 2004: 639).

¹⁰ Riječi “dati život svoj za taj pogled” valja shvatiti kao nagovještaj skore Komjagine smrti po želji toga istoga voljenoga Gospodara. Ali: Komjaga neće žrtvovati život za Gospodara, nego će sam biti njegova žrtva.

s osjećajem ljubavi i odanosti pobuđuje u opričnikā i osjećaj straha-poštovanja. Upravo se u tome smislu najviše nameće usporedba Gospodara s Bogom. Indikativna je u tome pogledu scena Gospodarova obračuna sa zetom grofom Urusovom: “Ne kuni se – izgovara odjednom tako da nam se svima nakostriješi kosa. I nije to krik, ni škrgut zuba, a djeluje – poput usijanih kliješta. Strašan je Gospodarov gnjev. A još je strašnije to što naš Gospodar nikada ne povisuje glas” (Sorokin 2008a: 55). Grof Urusov “pred tim glasom postaje blijed kao gimnazijalac drugoga razreda pred ravnateljem” (2008a: 56). Strah pritom obuzima ne samo zeta nego i opričnike: kada Gospodarov lik nestane, oni se s olakšanjem pogledavaju (2008a: 58). Nije teško u toj sceni prepoznati isprepletanje religiozno-dječjega “straha Božjega” i smjernosti pred Bogom.

S druge strane, i sami opričnici, koji izvršavaju Gospodarovu riječ i djelo, trebaju s pomoću mučenja “ulijevati strah neprijateljima države” (2008b: 94). Stroga se hijerarhičnost opaža i u unutarnjoj organizaciji opričnine, unatoč “brat-skim” odnosima među opričnicima. Prvi, neprijeporan opričnik jest Batja:¹¹ “Batja korača prvi, a mi [desno krilo, lijevo krilo, mladi opričnici] po položaju za njim” (2008a: 186). Komjaga, primjerice, zauzima četvrto mjesto desno od Batje, što svjedoči o njegovu visokome položaju u sustavu opričnine. Pri posjetu Tajnomu odjelu Batja se rukuje s njegovim šefom Buturlinom (budući da oni zauzimaju ravnopravno mjesto u hijerarhiji vlasti), a ostali se opričnici klanjaju do pojasa (2008a: 44). Formira se dakle ovakva hijerarhijska shema: *Gospodar* → *Batja/Buturlin* → *opričnici*... Najniži se status, odnosno najveće poštovanje, izražava poklonima do zemlje ili do nogu. Tako se, primjerice, pred Gospodarovim “državnim glasom” opričnici “klanjaju niskim poklonima, dodirujući desnom rukom parket” (2008a: 52).

Ponos – državni i patriotski

Ljubav prema Gospodaru neraskidivo je povezana s ljubavlju prema Državi, ali i s osjećajem ponosa na Državu i brige za nju: “Probudio je Gospodar u nama ne samo ponos na svoju zemlju nego i suosjećanje s teškom prošlošću” (2008a: 64). Već smo vidjeli da je za opričnike postojanje Ruske Države istovjetno s postojanjem opričnine. Kulminacija državno-patriotskih osjećaja (ili osjećajnoga patriotizma) u oba romana – i u *Danu opričnika*, a osobito u *Šećernome Kremlju* – povezana je s moskovskim Kremljom. Opričnička svijest određuje Kremlj kao “srce ruske zemlje”, kao “prijestolje”, “središte cijele majčice Rusije”. Komjaga

---

¹¹ Treba istaknuti da Batja nije Otac (pozicija Oca-Gospodara već je zauzeta). Riječ *batja* označuje “komandira vojničkoga odreda”, mada u opričničkome “bratstvu” ona donekle čuva i tradicionalno-narodsko značenje “tata, otac” (usp. Kuznecov 1998: 62). Moglo bi se dakle reći da je Batja ovdje svojevrsni “pod-otac”.

svoj osjećaj prenosi ovim riječima: “Divan je Kremlj po vedru vremenu! Sjaj iz njega isijava. Zasljepljuje oči Dvorac Ruske Vlasti tako da dah zastaje” (2008a: 103). Nakon toga slijedi cunami patriotskih simbola ruske vlasti, ispunjen emocijama: “Za šećernu kocku Kremlja,¹² za državne orlove, za zastavu, za moći (kosti) ruskih vladara položene u Arhandelskoj katedrali, za Rjurikov mač, za Monomahovu šapku, za Car-top, za Car-zvono, za kamene kocke Crvenoga trga, za Uspensku katedralu, za Kremaljske kule ne žalim ni život svoj položiti. A za našega Gospodara – ni drugi život ne bih požalio.¹³ – Suze mi navrle...” (2008a: 108). I u *Šećernome Kremlju* nailazimo na slično divljenje “srcu zemlje ruske” koje je otac današnjega Gospodara u svoje vrijeme obojio u bijelo – “da bi duša treperila, da bi sjala duša, zlatnim svjetlom sjala, svjetlom velikim, kremaljskim, [...] i svi će ljudi biti sretni u vijeke vjekova samo kad se nauče ispravno gledati na Kremlj bijeli [...]” (2008b: 230).¹⁴

Osjećaj ponosa obuzima opričnike i stoga što oni sebe doživljavaju kao nasljednike “opričnoga Djela velikoga” Maljute Kuratova kojemu je podignut spomenik ispred zgrade Tajnoga odjela (2008a: 44).¹⁵ S tim je najuže povezan već spominjani osjećaj državnosti koji je, primjerice, izražen u situaciji kada Komjaga posjećuje Tajni odjel: “I ulazimo u Tajni odjel. Svaki put kad ulazim pod svodove njegove, sivim mramorom obložene, s bakljama i križevima, *srce zastaje, kuca drukčije. Drukčijim otkucajem, posebnim. Otkucajem Tajnih poslova državnih*” (2008a: 44; istaknuo J. U.).

Je li u danome slučaju Komjagino duševno stanje (“otkucaji srca”) stvarno ili groteskno? Odgovor na to pitanje, čini se, nije jednoznačan. To znači: riječ je o

---

¹² Izraz “šećerna kocka Kremlja” aludira na sljedeći Sorokinov roman – *Šećerni Kremlj* (2008).

¹³ Još jedna aluzija na skoru Komjaginu smrt.

¹⁴ Spomenimo ovdje XXXVI. strofu sedmoga – moskovskoga – poglavlja Puškinova *Evgenija Onjegina*: “Al evo, cilj je sada bliži, / već s moskovskoga bijela kama / svjetlucaju im zlatni križi / ko žar na drevnim kupolama. / Ah, braćo! Sretan bjeħ ko nikad / kada se polukrug zvonika, / nasada, crkvi divnih zgrada / preda mnom javi iznenada! / Dok razdvojenja trpjeh muku / po sudbi što bez cilja leti, / o Moskva, često te se sjetih! / Mnogo toga u tom zvuku / za rusko srce sli... *Maskvá!* / Mnogo se toga odazva” (prijevod Ivana Slamniga; Puškin 1991: 172–173). S Puškinovim stihovima korespondira Lermontovljevi ushićeni mladenački tekst *Panorama Moskve* (1834). Nipošto nije jednostavno utvrditi parodira li Sorokin u svojem djelu Puškina i Lermontova, poigrava li se njima ili se pak na neki način s njima slaže... Bilo kako bilo, *Opričnikov dan* i *Šećerni Kremlj* dobro se uklapaju u ono što se naziva “Moskovskim tekstom”.

¹⁵ Povijesni (stvarni) Maljuta Skuratov bio je na čelu opričničkoga terora i najvjerniji suradnik Ivana Groznoga. Maljuta je, među ostalim, udavio mitropolita moskovskoga Filipa koji se protivio nasilničkim metodama Groznoga i opričnine. Sorokin je spomenik Maljuti Skuratovu simbolično smjestio na Trg Dzeržinskoga, tj. nedaleko od zgrade KGB-a u Moskvi, gdje je i 2008. godine (kada se događa radnja romana) smješten Tajni odjel. Zabilježimo i to da je Maljuta Skuratov bio jedini visokopozicionirani opričnik koji nije ubijen po volji Ivana Groznoga. Također ne treba smetnuti s uma da je roman *Opričnikov dan* “posvećen” spomenu na Maljutu Skuratova: “Grigoriju Luk’janoviču Skuratovu-Bel’skomu, po nadimku Maljuta” (Sorokin 2002a: 5). Dakako, tu “posvetu” treba shvatiti kao sarkastičan kôd koji usmjerava čitanje romana.

kompleksnu, proturječnu osjećaju u kojemu se s jedne strane stapaju strah-drhtanje (ili čak štovanje), a s druge – sarkazam. Pritom se strah, drhtanje, štovanje moraju pripisati pripovjednomu *Ja* (tj. liku), a sarkazam – pripovjednomu Nad-*Ja* (tj. autoru shvaćenu kao strukturno nevidljivoj ovojnici djela).¹⁶ Ako se složimo s takvim stanjem stvari, tada se u Sorokina teško može govoriti o “smrti autora” (usp. Skropanova 2004: 260).

O Sorokinovu kompleksnome pristupu emocijama svjedoči i kulturno-patriotsko Komjagino oduševljenje tijekom posjeta kremaljskoj koncertnoj dvorani. Tu se osjećaji odrasloga opričnika miješaju s nevinim (?!), djetinjim uspomenama: “Kremaljska koncertna dvorana uvijek je u meni budila oduševljenje. I kad sam prije dvadeset i šest godina ovdje prvi put sa svojim pokojnim roditeljima bio na ‘Labuđem jezeru’, kad sam u pauzi jeo palačinke s crvenim kavijarom, [...] kad sam mokrio u prostranom toaletu, kad sam gledao na tajanstvene balerine u snježnobijelim tutama, a tako je i sada, kad su mi sljepoočnice posute prvim sijedim vlasima. Sjajna dvorana! Sve je u njoj svečano, sve je uređeno za državne praznike, sve ispravno” (2008a: 60). Daljnji pak događaji na pozornici dvorane govore u prilog groteski, jer se, primjerice, povijesna predstava o pripajanju Novgoroda svečano prikazuje s motrišta Moskve-pobjednice: “Zvone zvona. Sja se duga nad Novgorodom i nad cijelom Rus’i. Pjevaju ptice nebeske. *Klanjaju se i plaču od radosti Novgorodci*” (2008a: 62; istaknuo J. U.). Ovdje imamo kompleksno prepletanje elemenata spektakla (sižea, likova, pjesama), pozitivne ocjene opričnika Komjage (*Ja*-pripovjedača) i sarkazma Nad-*Ja* (koje se lako može povezati sa stvarnim piscem Vladimirom Sorokinom). Drugim riječima: povijesno-patriotske i totalitarno-državne emocije naroda, djece, škole, koje su prikazane u predstavi (usp. Alekseev 1991: 66, 72–83), povezuju se, s jedne strane, sa suosjećajnim emocijama likova (Komjage, cenzora iz Tajnog odjela, Unutarnjega kruga i Doma kulture), a s druge – sa sarkastičnim pogledom pripovjednoga Nad-*Ja*, prepoznatljivim, primjerice, iz cenzorskih primjedbi o predstavi. Uloga cenzorā – “ozbiljnih ljudi, državnih” – bila je da procijene “predstojeći svečani koncert”, tj. da odobre ili zabrane njegovu realizaciju. Iz njihovih “ozbiljnih”, groteskno-tehničkih primjedbi (ratnici u predstavi trebaju biti širi u ramenima, treba izabrati stasitijega mitropolita, ptice lete prenisko i odvlače pažnju; 2008a: 62) lako je razabrati da se ne samo ova scena nego i roman u cjelini moraju čitati u sarkastično-grotesknome ključu. (No već sam upozorio da se iza grotesknoga sloja krije još jedan sloj – najdublji, najjednostavniji i najljudskiji [ruski?]: briga za budućnost vlastite zemlje, naroda, ljudskoga postojanja...)

---

¹⁶ O Nad-*Ja* u lirici usp. Užarević 1991: 124–142.

Antidržavni osjećaji

Vidjeli smo da je *institucija izdajnika i izdaje*¹⁷ nužan element Sorokinova shvaćanja državnoga mehanizma. U romanima o kojima je ovdje riječ izdajnicima se smatraju pjesnici-emigranti, a također unutarnji i inozemni liberali (2008a: 79). “Naši liberali” negativno se odnose prema samodržavnomu (totalitarnomu) uređenju Države te su samim tim glavni pokretač protuemocija opričnikā i drugih predstavnika vlasti. Komjaga kod liberala bilježi ove značajke: podrugljivost, izrugivanje, prezir, dvoličnost, sumnju, nepovjerenje, zavist, zlobu, bestidnost (2008a: 79).

Osim emigranata i liberala prijetnja je vlasti i narod. Gospodarova supruga, protiv koje “narodni pjevač, guslar i bilinar” Artamoša piše osuđujuće biline, ovako objašnjava Komjagi mehanizam narodne mržnje prema vlasti i prema njoj osobno: “Zavidni su oni [ljudi iz naroda], jer su ulizice. Podilaziti znaju. A nas, na vlasti, iskreno ne vole. I *nikada* nas neće zavoljeti. Pruži li se prilika – rastrgat će nas na komade.” Mehanizam širenja neljubavi prema sebi Gospodarica opisuje ovako: “To žene-aristokratkinje [*ženy stolbovye*], koje mi zavide, huškaju jurodive, a tî narod uzbujuju. Od aristokratkinja preko jurodivih puše na narod buntovan vjetar” (2008a: 168–169). Shema ispada jednostavna, na svoj duhovito-ženski način logična: *aristokratkinje* → *jurodivi* → *narod* → *Gospodarica*.

Izložena koncepcija narodne mržnje prema vlasti zvuči dakle ne samo uvjerljivo, osobito u dijelu u kojem se govori o spremnosti naroda da vlastodršce rastrga na komade, nego i gnjevno i prilično iskreno. Na temelju rečenoga može se zaključiti da u *Opričnikovu danu* i *Šećernome Kremlju* postoje ne samo emocije podložne grotesknoj (re)konstrukciji i grotesknomu tumačenju nego i osjećaji primarni, tradicionalni – posve iskreni, čisti, strukturno prozirni.

Osjećaji negrotesknoga podrijetla

Prava, negroteskna ljubav opaža se, primjerice, u odnosu pripovjednoga *Ja* prema Moskvi, tj. u čestome spominjanju moskovskih trgova, ulica, bulevara kojima se Komjaga vozi tijekom svojega “radnoga dana”: Crveni trg, Mjasnicka (Mesnička ulica!), Lubjanka, Iljinka, Riblja uličica, Varvarka, Spaski prolaz, Jakimanka, Tverska, Strastni bulevar... Pritom prezentacija moskovskih lokusa kao strukturiranoga prostora upućuje ne samo na dobro poznavanje plana grada nego i na intimno-osjećajan odnos prema Moskvi – i glavnoga junaka i, nedvojbeno, autora.

---

¹⁷ Povijesnim početkom fenomena izdajništva, baš kao i opričnine, možemo smatrati vladavinu Ivana Groznoga. “Izdajicama” su tada postali svi boljari, a knez Andrej Kurbskij bio je ne samo *osobni izdajica* Groznoga nego i jedan od prvih političkih ruskih emigranata-izbjeglica (v. Užarević 2020: 81–103).

Iskrenu emociju čitatelj prepoznaje u oduševljenju glavnoga junaka golemim ruskim prostranstvom i cestom koja to prostranstvo čini dostupnim: “I svaki put kad ju vidim – dah zastaje. Cesta! Moćna je to stvar: Kina, Kazahstan, kroz naša Južna vrata na Južnome zidu, potom preko majčice Rusije pa sve do Bresta. A odatle – ravno do Pariza” (2008a: 123). Pripovjedno *Ja* (Komjaga) kao da zaboravlja da je ono (*Ja*) gorljiv pristaša ideje zatvorene Države i izgradnje neprobojnoga Velikoga zida oko nje.

Općenito se može reći da važnu sastavnicu Sorokinove poetike čini doživljaj prostora. Unatoč općemu zastrašujućemu kataklizmičkomu i grotesknomu tonu analiziranih romana, u njima postoje likovi, scene i cijela poglavlja koja, nedvojbeno, treba shvatiti kao pozitivna. To su elementi i poetičko-psihološki principi koji mračnoj stvarnosti osiguravaju ljudsko lice. U *Šećernome Kremlju* takva se pozitivnost opaža u poglavljima “Marfušina radost”, “Prosjaci”, “Petruška”, “Hajupino” (tu nema izopačene seksualnosti, destruktivnoga učinka droga, izravnih scena nasilja i ubojstava), dok se u *Opričnikovu danu* svojevrsnom pozitivnošću odlikuju scene susreta Komjage i Gospodarice, umjetničke izvedbe guslara Artamoše, Komjagin razgovor s proročicom Praskovjom Mamontovnom, odnos djevojke Anastasije prema Komjagi (ona ga voli i brine se za nj).

U danome su kontekstu osobito indikativni proturječni, pa i paradoksalni, Komjagini osjećaji prema Gospodarici. U osjetljivu i osjećajnu opričniku miješaju se ljubav i mržnja, stidljivost i oduševljenje: “Naša Gospodarica uvijek izaziva *buru* osjećaja u duši. Teško ih je opisati. Kao da se sudaraju dva vala cunamija: jedan val – mržnja, drugi – ljubav” (2008a: 172). Razlog je mržnje to što ona “sramoti Gospodara [svojom nesuzdržanom seksualnom sklonošću gardistima], potkopava narodnu vjeru u vlast”, dok ljubav u glavnome junaku izaziva “zbog karaktera, zbog snage i cjelovitosti, zbog nepokolebljivosti. I zbog... bijelih, nježnih, neusporedivih, bezmjernih svojih grudi”. Kao što se vidi, izvor osobita, gotovo dječjega ushita za Komjagu jesu upravo ženske grudi: “vidjeti krajičkom oka grudi naše Gospodarice... to je ushit, gospodo draga!” (2008a: 172). No pripovjedni subjekt dodaje s ironijom i autoironijom (u kojoj se nenametljivo čuje i glas pripovjednoga Nad-Ja): “Jedino je šteta što naša Gospodarica više voli gardiste nego opričnike. A njezine se preferencije teško mogu promijeniti. Za to pak neka joj Bog sudi” (2008a: 172). Osim ljubavi-mržnje Komjaga pri susretu s Gospodaricom osjeća i bojažljivost (*robost*), što iznenađuje i njega sama (“Nisam očekivao od sebe takvu bojažljivost”; 2008a: 166). Sličnu bojažljivost opažamo i pri Komjaginu posjetu proročici Praskovji (kod koje treba saznati kada će Gospodarica u svojem krevetu dočekati željenoga gardista): “Pred njom se uvijek nekakva bojažljivost u duši budi. Pred Gospodarom ja tako ne stremim kao pred Praskovjom” (2008a: 134). Kad je Komjaga od proročice dobio informaciju potrebnu njegovoj Gospodarici, na odlasku se neodlučno sprema postaviti posljednje, za njega najvažnije, sudbonosno pitanje:

“– To je sve, golube. Izlazi.

Sve, a nije sve. Posljednje pitanje. Nikada joj ga nisam postavljao, a danas me nešto natjeralo. U zraku se osjeća napetost. Skupljam snagu.

– Pa što još hoćeš? – gleda me ravno u oči Praskovja.

– Što će biti s Rusijom?

Čekam dršćući.

– Bit će ništa.” (2008a: 141)

Ta dirljivo-groteskna scena jedan je od umjetnički (i emocionalno) najuspjelijih trenutaka romana. Ambivalentne riječi “bit će ništa” nisu nimalo slabije od slavne izreke drevne grčke proročice Pitije o ishodu predstojeće bitke: *Ibis redibis numquam peribis in bello* (“Poći ćeš, vratit ćeš se, nikada nećeš poginuti u ratu” / “Poći ćeš, nikada se nećeš vratiti, u ratu ćeš poginuti”). Naime, brz, zaigrano-nemaran Praskovjin odgovor: “Bit će ništa” (*Budet ničego*) može se u ruskome jeziku shvatiti u dvama suprotnim značenjima: “S Rusijom će sve biti u redu” i “Rusija će se pretvoriti u ništa”...

Kao što se vidi, u psihološkome portretu glavnoga junaka možemo istaknuti niz, uvjetno rečeno, pozitivnih crta. U svakome slučaju, jedno se čini nedvojbenim: teško da se Komjaga može smatrati “negativnim” junakom, unatoč groteskno-distopijskomu svijetu u kojemu zauzima jednu od središnjih uloga. Dakle: Andreja Daniloviča Komjagu obilježavaju osebujna mekoća, nesigurnost, osjećajnost, odanost, pouzdanost, brižnost, samokritičnost, zastrašenost, pa čak i ženstvenost.¹⁸ Iako je opričnik-nasilnik, Komjaga čuva crte intelektualca, humanista, povjesničara koji je završio studij na Moskovskome državnome sveučilištu “Mihajlo Lomonosov”. On je ljubitelj teatra, voli balet i klasičnu glazbu (sluša *Šeherezadu*¹⁹ Rimski-Korsakova), razumije umjetnost, nosi zlatno zvonice na uhu. Njegov molitveno-obredni usklik “I hvala Bogu”, koji se često pojavljuje na krajevima replika, kao da ublažava grotesku, a katkad se doima čak infantilnim i naivnim: “I postao je glavni trg zemlje doista Crven/Krasan, lijep. I hvala Bogu” (2008a: 43); [proročica Praskovja Mamontova] “ne voli nâs, oprične. No nije ona jedina. I hvala Bogu...” (isto: 135); “A dok je živa opričnina, živa je i Rusija. – I hvala Bogu” (isto: 223).²⁰ Osim toga, teško je nijekati dojam iskrene privrženosti u Komjagininim izrazima tipa: “Naš voljeni Batja”, “Naš Gospodar”, “Naša Gospodarica”...

¹⁸ Nabrojene crte glavnoga lika upućuju na mogućnost da je on u neku ruku autorov – Sorokinov – autoportret.

¹⁹ Kao što znamo, Šeherezada je smislila tehniku odgađanja smrti. No Šeherezadino iskustvo nije pomoglo jadnomu Komjagi: njega će, kao što znamo, već u sljedećemu Sorokinovu romanu, u *Šečernome Kremlju*, zateći prijevremena, nasilna te zapravo nemotivirana odnosno nepravedna i neopravdana smrt (Sorokin 200b: 347).

²⁰ Izraz “hvala Bogu” često ide zajedno s izrazom “vrag (me) zaveo” (*bes poputal*). Njime se služe likovi nakon uporabe psovke u govoru.

Čitatelj će isto tako naići u romanu na primjere duboka, nesebična, istinskoga prijateljstva, primjerice kada primabalerina Boljšoj teatra Uljana Sergejevna Kozlova moli opričnika da zaštiti njezinu prijateljicu. Još su dojmljivije ženska hrabrost i postojanost “stare” plemkinje, kad ona bez straha, s dostojanstvom dame, izražava svoju povrijeđenost opričninom i državnim sustavom koji je pogubio njezina oca-izdajnika, a nju zajedno s obitelji prognao u Sibir. Dok aristokratkinja na aerodromu, čekajući avion, gleda domoljubni film *Veliki ruski zid* (“o uroti Veleposlaničkoga odjela i Dume”, tj. o nesretnoj sudbini svoje obitelji), između nje i Komjage odvija se ova razmjena replika:

- Gospođo, sviđa li vam se ovaj film? [pita Komjaga]
- Izvanredno, gospodine opričniče. [...] Pitate li vi to po službenoj dužnosti?
- Nipošto. Samo zato što u filmu ima mnogo krvi. [odgovara Komjaga]
- Smatrate li vi da se ruske žene boje krvi? [pita dama aristokratkinja]
- Žene se općenito boje. A Ruskinje... [odgovara Komjaga]
- Gospodine opričniče, zahvaljujući vama Ruskinje su se odavno navikle na krv. I na malu i na veliku.” (Sorokin 2008a: 118)

Iz toga kratkoga razgovora Komjaga izvodi vrlo realan i bitan zaključak: “A takvih je ljudi [koji su u srcu zauvijek pritajili uvredu] *nakon svega* – stotine tisuća. A s djecom, muževima i ženama – milijuni. A ta snaga više nije mala, ona traži da se o njoj *vodi računa*” (2008a: 120).

Fiziologija osjećaja

Treba obratiti pozornost na još jedan aspekt problematike o kojoj je ovdje riječ: osjećaji i emocije dolaze iznutra (iz duše, duha, “srca”), ali u pravilu traže i pronalaze svoj izraz u ljudskim tjelesnim organima, drugim riječima – u fiziologiji. Općenito govoreći, u Sorokina ima prilično mnogo “fiziologije”, osobito u slučajevima kada na emocije djeluju droga, seks, kupalište, hrana, akti nasilja. Svaka od tih tema zaslužuje zasebno istraživanje, ali ovdje ću istaknuti samo činjenicu da emocije i osjećaji, nastojeći izbiti na površinu, mogu aktivirati praktički cijelo tijelo.

Ruska banja, primjerice, velika je tema ruske (ne samo velikoruske nego i ukrajinske i bjeloruske) kulture i književnosti. Ona – ta tema – najizravnije povezuje kijevsku kroniku *Povijest minulih ljeta* (početak 12. st.) i moskovski roman *Opričnikov dan* (početak 21. st.). Znakovita je u tome kontekstu Komjagina reakcija na “pred-uživanje banje” (*predvkušenje bani*): “Srce (je) poskočilo”, “Zakucalo (je) srce”, “Srce kuca u iščekivanju. Slatki, o kako su slatki ti udarci!” Očekivanje pojačava fiziološku reakciju tijela: “Čim uđem onamo – odmah mi miris banje udara u nosnice! I od tog mirisa u glavi mi se zavrti, krv u sljepoćnicama udara poput srebrnih čekića: Batjina banja! – Spuštamo se niz kameno

polumračno stubište dolje, dolje. Svaki je korak onamo – dar, iščekivanje *radosti*” (2008a: 187).

Još intenzivnije i bogatije emocionalne učinke imaju droge. Uzimanje droga može samo po sebi dovesti do istih fizioloških učinaka kao i najsnažnije emocije: prsti podrhtavaju, koljena klecaju, srce udara, krv navire u sljepoočnice. Od tablete “srce udara, dah zastaje, vrhovi prstiju se hlade”, a usto se osjeća i “udar krvi u ud” (2008a: 198–199). Užitak od droga “sličan je samo užitku našega praoca Adama u rajskim perivojima, kad je kušao neviđene plodove što ih je sjedobradi Sabaot stvorio samo za njega” (2008a: 89). Ekstatična se naslada postiže spajanjem opijata i opričničkoga grupnoga seksa: “Neopisivo je. Jer je božansko” (2008a: 203). Visokokvalitetne droge u životu opričnika “radost su zlatna”; one otvaraju “Svjeto-ve velike, prekrasne, potresne”; one će “uzdići od sna moj mozak” i usmjeriti ga “gore, gore, gore” (2008a: 88–90). Osim toga, droge (misli se na droge budućnosti) omogućuju sudionicima seansi da stvaraju zajedničku (kolektivnu) pararealnost, u kojoj narkomani-sudionici igraju vrlo aktivnu i kreativnu ulogu (usp. 2008a: 91–98; 2008b: 268–291; Nevjarović 2012).²¹

Aleksandar Mihajlovič Lobin, istraživač *Opričnikova dana*, dobro je uočio povezanost fizioloških akata i njima pripadnih osjećaja i emocija: “Mehanizam prelaska tjelesne osjetilnosti u svojevrсну duhovnost te njezinu naknadnu redukciju u elementarne fizičke osjete (bol, strah i dr.) autor [Sorokin] prikazuje u više navrata” (Lobin 2017: 112). Iz rečenoga slijedi da Sorokin omogućuje razlikovanje prirodnih emocija, koje dolaze iz različitih životnih (stvarnih) situacija, i, s druge strane, umjetnih ili umjetno izazvanih emocija, koje proizlaze npr. iz djelovanja droga, lijekova, alkohola itd., tj. onih iz sfere pararealnosti. Paradoks je u tome što su i stvarne i pararealne emocije jednako realne – u skladu s Freudovim zapažanjem: “Ako se u snu bojim razbojnika, razbojnici su doduše umišljeni, ali je strah pred njima stvaran” (Freud 1969: 112).

Grupni i folklorni osjećaji. Narod

Osim individualnih (osobnih) emocija, koje su u većini slučajeva povezane s pripovjednim Ja i o kojima je dosad uglavnom bilo riječi, u romanu *Opričnikov dan* treba istaknuti i sloj općenarodnih i/ili folklornih osjećaja koji su karakteristični za žanrove usmene književnosti. U jezičnome i emocionalnome smislu ovdje se može govoriti o osebujnu infantilizmu ili dječjoj svijesti. Ipak, masovna (narodna) psihologija i masovna (narodna) svijest, kao generatori skupnih ideja i

---

²¹ Tema narkotika proširena je i produbljena u Sorokinovu romanu *Telluria* (2013), u kojem droge igraju centralnu ulogu, a pritom se budućnost Europe prikazuje kao degradacija, odnosno kao povratak u prošlost – “Novo srednjovjekovlje”.

emocija, nalaze svoju materijalizaciju u takvim velikim psihosocijalnim formama kao što su Narod, Religija, Jezik, Povijest, Tradicija, Kultura, a također – ne na posljednjem mjestu – i Država. U *Opričnikovu danu* Sorokin ambiciozno i uspješno spaja s Državom, shvaćenom kao utjelovljenje Vlasti, i druge komponente narodnoga bitka, netom spomenute (Jezik, Religiju, Književnost, Kulturu, Povijest, Tradiciju). (Ne treba smetnuti s uma da se na toj općoj pozadini mora razmatrati i važan strukturalno-psihološki faktor ovoga romana – napetost između pojedinačne ljudske osobnosti (npr. pripovjednoga Ja) i institucijā Vlasti-Države, o čem je već bilo govora.)

Opričnikov dan – to je zgusnuta, umjetničko-groteskna reinterpretacija temelja velikoruskoga identiteta. No odmah treba dodati: iza groteske, kao glavnoga konstrukcijskoga načela, u romanu je sadržan dublji idejno-emocionalni sloj, koji se očituje i u apokaliptičkome strahu pred budućnošću Rusije i u svojevrstnome bakanju – sprečavanju (pred-sprečavanju) distopijskoga sadržaja romana.²²

U *Opričnikovu danu* razlikuju se dva tipa djelovanja i osjećanja koja se mogu definirati kao grupni. Prvi tip – to je u pravome smislu grupno (ili kolektivno) ponašanje, a odnosi se na opričnike i predstavnike drugih oblika vlasti: oni djeluju (i osjećaju) u okvirima šire, nad-osobne strukture. Drugi se tip tiče kategorije naroda, pri čemu se “narod” može shvatiti i kao “povijesna zajednica velike skupine ljudi” i kao pojedini “predstavnik” takve velike zajednice (naroda). Te dvije vrste “grupa” – “pojedine grupe” i “narod” – ne samo da se kvalitativno i kvantitativno razlikuju nego se i međusobno suprotstavljaju.

Svi postupci opričnikā imaju u načelu kolektivan (a ne individualan) značaj te se određuju obredno-ideološkim, nad-osobnim ili “državnim” razlozima. Opričnikov “dan” (u romanu je to ponedjeljak – prvi dan u tjednu) započinje spaljivanjem kuće jednoga boljara, ubojstvom domaćina i kolektivno-obrednim silovanjem boljarove žene. Odmah nakon toga opričnici odlaze na zajedničku molitvu u katedralu, pozivajući se pritom na drevnu narodnu mudrost: “Konac djelo krasī. Gotovo je djelo – moli se smjelo” (*Konec delu venec, Sdelal delo – molis' smelo*“; Sorokin 2008a: 36).²³ Takav redosljed “događaja” jasno upućuje na groteskni kōd romana u kojem se neraskidivo isprepleću različite dimenzije društvenoga života – državno-ideološka protega, narodsko-folklorna, religijsko-crkvena, svakodnevna. Načelo groteskne kolektivnosti (“bratstva”) potvrđuje se tijekom “dana” i na druge načine – zajedničkom večerom u Batjinoj kući (ondje se opričnicima pridružuju predstavnici drugih organa Vlasti i društvenih organizacija, uključujući i

---

²² U jednome intervjuu Sorokin sugerira mogućnost da se njegovo djelo razumije kao bakanje ili magijska formula: “Jedan mi je prijatelj nedavno rekao stvar o kojoj nisam razmišljao dok sam pisao, ali kad je on to izrekao, ja sam se zamislio. Rekao je: to je bajalica [zagovor], magijsko bakanje zle sile kako se to ne bi dogodilo” (Vituhovskaja 2007).

²³ Spomenimo da je Ivan Grozni, prema riječima povjesničara Evgenija Andreeviča Solov'eva, pogubljavao ljude nakon molitve te se molio nakon njihova pogubljenja (Solov'ev 1893: 71).

predstavnik Crkve), a potom kolektivnim uzimanjem droga i homoseksualno-obrednim snošajem opričnika u banji. Usto opričnici u banji izvršavaju i kolektivno ubojstvo grofa Urusova (ubojstvo također ima obredni karakter). “Dan” završava sadomazohističkim natjecanjem opričnikā u podnošenju fizičkog bola: oni nakon večere jedan drugomu buše noge električnom bušilicom. (“Igru” je smislio Batja kako bi učio opričnike “trpnji” (*terpenie*) i kako bi istodobno učvršćivao opričničko “bratstvo”.) U navedenim slučajevima groteska, kao glavni konstrukcijski princip romana, djeluje u ogoljenu obliku.

Treba reći da u izgradnji groteskne okosnice romana aktivno i plodno sudjeluju brojni folklorni žanrovi. Već smo vidjeli da se tu osobito ističu poslovice i izreke. Ovdje napomenimo da se osim stvarnih (narodnih) poslovice i izreka (“Snjavši glavu, po volosam ne plačut”, “Vzjalsja za guž, ne govori, čto ne djuž”; 2008a: 19) u romanu susreću i Sorokinove vlastite paraposlovice i paraizreke, npr. “*Na krovi – vse kak po maslu pojdet*” (2008a: 23), “Kto kurit tabačok, tot Hristov mužičok” (2008a: 174), “Krepče spjat banščiki opričnye, dol’she živut” (isto: 187), “Rozga s žopoj družat, gosudarstvu služat” (2008b: 127), “Izjaščnaja slovesnost’ – èto ne motocikl” (isto: 147) i dr. Sorokinov interes za taj žanr vidljiv je i u činjenici da je pisac 2020. godine objavio knjigu pod naslovom *Poslovice i izreke ruskoga naroda*. S tim u vezi treba primijetiti da poslovice i paraposlovice, sabrane u toj zbirci, gube mnogo od svoje izvorne semantičke i umjetničke vrijednosti jer su istrgnute iz svojih prvotnih konteksta – romana i pripovijesti. U *Opričnikovu danu* one, kao što je već spomenuto, izvrsno ispunjavaju ulogu groteskno-kritičkoga prikazivanja ruske stvarnosti 2028. godine. Njihova “narodna” bit (zar u poslovicama nije sabrana višestoljetna mudrost naroda?) nadilazi vremenske okvire i upućuje na “konstante” (veliko)ruske kulture. Upravo kritičko osvjetljivanje takvih “konstanti” i jest u fokusu Sorokinovih umjetničkih konstrukcija. Sličnu ulogu u Sorokina igraju i drugi folklorni žanrovi – biline, povijesne pjesme, bajke, častuške, zagonetke, anegdote, uspavanke.

Ideju grotesknoga svijeta najmanje podupire u Sorokina žanr bajalica (*zagogor*), koji kao da se namjerno, i najčešće, pojavljuje u govoru pozitivnih junaka, kao što su proročica Praskovja u *Opričnikovu danu* ili skomoroh-patuljak Petruška u *Šečernome Kremlju*. Štoviše, u jeziku takvih likova – “narodnih” i “pozitivnih” – gotovo svi folklorni žanrovi kojima se oni koriste (anegdote, častuške) na svoj način potkopavaju ideju grotesknoga svijeta. Drugim riječima, u takvim slučajevima pozitivna groteska učinkovito nastupa protiv negativne groteske.

Projekt stvaranja “zadovoljnoga naroda”, kako ga – projekt – zamišlja i provodi Vlast (Gospodar), također se čitatelju pojavljuje u groteskno-sarkastičnome obliku. Stvar je u tome da se prostor slobode ili izbora svodi na minimum, tj. izbor se reducira samo na dvije mogućnosti. Umni Gospodar slijedi pritom ovu logiku: kada ljudi, primjerice, imaju na raspolaganju samo dvije vrste proizvoda, a ne tri ili trideset tri, “narod stječe duševni mir, ispunjava se uzdanjem u sutrašnji dan, izbjegava suvišnu užurbanost te, dakle, postaje zadovoljan. A s takvim narodom,

zadovoljenim, velika se djela mogu ostvariti” (2008a: 103). Tako se, na osnovi ideje minimalnoga izbora, na tržištu nude cigarete “Domovina” i “Rusija”, votka “Ražena” i “Pšenična”, kruh crni i bijeli, bomboni “Medvjedić Krivonogi” i “Medvjedić na Sjeveru”, pekmez od jabuka i od šljiva – “kako bi u svakoj trafici bile po dvije stvari, za narodni izbor. Mudro i duboko” (2008a: 102–103). Učinak takve tržišno-infantilne konstrukcije jest satira i groteska, bez kapi humora, radosti, smijeha.

S motrišta grotesknoga modeliranja emocija, kada se groteska širi i na Književnost (s velikim početnim slovom), indikativan je ovaj dijalog između opričnika Komjage i njegova šefa Batje. Batja pita: “Slušaj, Komjaga, a zašto je onaj Olegov [predsjednik Doma pisaca] uvijek s tako žalosnom njuškom? Zar ga bole zubi?” Komjaga odgovara: “Boli ga duša, Batja. Zbog Rusije.” A na Batjino pitanje što je taj pisac napisao Komjaga navodi naslov najvažnije predsjednikove knjige: *Ruska peć u 21. stoljeću*. I dodaje: “Teško štivo. Nisam ga dokraja svladao...” Zatim slijedi Batjin komentar koji je naivno-komičan, jer ga iznosi neobražovan prostak, ali je zapravo groteskan, jer tako razmišlja čovjek na vlasti: “Peć – to je krasno... – zamišljeno uzdahne Batja. – Pogotovo kad su u njoj pite s jetricom” (2008a: 59).

Treba dodati da u Sorokina nalazimo parodiranje, katkad zlobno, ne samo suvremenih ruskih književnika nego i klasika – Dostoevskoga, Tolstoja, Čehova, Maršaka, Esenina te osobito Majakovskoga.²⁴ Takvo se parodiranje može razumjeti kao “stara poetika u novoj” ili kao “svjesna poetika sekundarnosti” (usp. Vojvodić 2012: 65–86), ali pritom treba imati na umu da i “staro” i “sekundarno”, zajedno uzeti, upućuju na bezizlaznost, besperspektivnost, beznadnost “(veliko) ruskoga svijeta” kakvim ga Vladimir Sorokin vidi na početku 21. stoljeća...

No i narod, sa svoje strane, reagira na postupke Vlasti: paskvilama, masovnim prosvjedima, potajnim anegdotama, bakanjem. Simpatičan primjer takve reakcije pronalazimo u skomoroškoj bajalici patuljka Petruške koji u *Šećernome Kremlju*, osjećajući se sigurnim među zidovima svojega stana na periferiji Moskve (daleko od Kremlja), mrmlja pred hologramom Gospodara, nabrajajući u svojoj bajalici različite elemente života i običaja najnižih društvenih slojeva: “Evo poklona za Vašu carsku milost: od močvarne truleži, od bakrene stupe, od konjske kite, od mačjega šupka, od šepave kuje, od gladne kurve, od bolesnoga čiče, od mesne klade, od kišnoga vremena, od razbijene njuške, od razderane odjeće, od puzava gmizavca, od nuklearnoga otpada, od trula doksata, od žigosana dečkića, od mršave košarice, a i od mene ponešto. – Sagnuo se, isturivši svoju suhonjavu [i golu] stražnjicu direktno pred spokojno gospodarovo lice [...]” (Sorokin 2008b: 167).

---

²⁴ Majakovskij u pjesmi “Kad bih bio crnac...” (*Da bud' ja negrom...*) ima ovaj suodnosni niz: *crnac – ruski jezik – Lenin*, a Sorokin taj niz pretvara u: *Židov – njemački jezik – Hitler* (Sorokin 2008: 163).

Ipak, i sam Narod, koji u kataklizmičkome Sorokinovu svijetu igra, kako vidimo, pozitivnu (ohrabrujuću) ulogu, ponekad se ponaša grotesknije od opričnika. Dobar je primjer slučaj kada cijela zemlja na Crvenome trgu, “na Gospodarov poziv”, masovno spaljuje svoje inozemne putovnice, odričući se na taj način prethodnoga državnoga uređenja – “Bijele smutnje”: “Gorjela je ta lomača gotovo dva mjeseca” (2008a: 137).

Zaključak

Unatoč tomu što se u Sorokinovim romanima i pripovijetkama dovode u pitanje sve najviše vrijednosti Naroda – i Rusija (Država, Domovina), i Povijest, i Pravoslavlje, i Folklor, i Književnost²⁵ – za pisca nepokolebljivima ostaju Jezik (ruski) i Osjećaji (ruski). *Opričnikov dan* – to je rendgenska snimka “ruske duše”, gdje groteskna okosnica ne bi trebala zasjeniti jezično majstorstvo i piščevu ozbiljnu emocionalnu zauzetost. Time se, rekao bih, kompenzira izostanak katarze (“svijetle budućnosti”). Stoga Sorokinovo djelo treba shvatiti istodobno i kao organski nastavak ruske književnosti 19. i 20. stoljeća i kao kritičku reinterpretaciju prethodnih književnih epoha – s motrišta već odmakloga 21. stoljeća...

LITERATURA

- Alekseev, Jurij Georgievič. 1991. *Gosudar' vseja Rusi*. Novosibirsk: Nauka – Sibirskoe otdelenie.
- Andreeva, L. A. 2001. Monarhičeskaja gosudarstvennost' v Rossii. U: *Rossijskaja civilizacija. Ètnokul'turnye i duhovnye aspekty. Ènciklopedičeskij slovar'*: 216–218. M. P. Mčedlov (otv. red.). Moskva: Respublika.
- Davydov, V. V., A. V. Zaporožec, V. P. Zinčenko i dr. 1983. *Psihologičeskij slovar'*. Moskva: Pedagogika.
- Freud, Sigmund. 1969. *Tumačenje snova*. Prev. Albin Vilhar. Novi Sad: Matica srpska.
- Golubkova, D. M. *Den' opričnika V. Sorokina – povest' o Moskve*: 20–25. <https://cyberleninka.ru/article/n/den-oprichnika-v-sorokina-povest-o-moskve/viewer> Pristupljeno 10. rujna 2025.
- Günther, Hans. 2003. Mudri otac Stalin i njegova obitelj. Na materijalu Vertovljevih i Čiaurelievih filmova. U: *Vizualnost*: 583–602. Ur. Aleksandar Flaker i Josip Užarević. Zagreb: Filozofski fakultet – Naklada Slap.
- Ivan Groznyj. 1951. *Poslanija Ivana Groznogo*. Moskva – Leningrad: AN SSSR.
- Ivan Groznyj. 1989. *Perepiska Ivana Groznogo s Andrejem Kurbskim*. Leningrad: Izd. “Nauka” – Leningradskoe otdelenie.

---

²⁵ S toga motrišta *Opričnikov dan* kritika opravdano kvalificira kao “strašnu knjigu” (usp. Vituhnovskaja 2007).

- Jaworski, Mateusz. 2020. Razmytost' dosuga i služby v ramkah totalitarnogo stroja. O Dne opričnika Vladimira Sorokina. *Studia Wschodniosłowiańskie*, tom 20: 23–30. https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/10271/1/SW_20_2020_M_Jaworski_Razmytost_dosuga_i_sluzby.pdf Pristupljeno 9. rujna 2025.
- Lipoveckij, M. i A. Ètkind. 2008. Vozvraščenie tritona: Sovetskaja katastrofa i postsovetkij roman. *Novoe literaturnoe obozrenie* 94: 174–206.
- Lobin, A. M. 2017. Konceptcija istorii V. Sorokina i eë hudožestvennaja reprezentacija v povesti *Den' opričnika*. *Izv. Sarat. un-ta. Nov. ser. Ser. Filologija. Žurnalistika* 17, 1: 109–113. <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptsija-istorii-v-sorokina-i-ee-hudozhe-stvennaya-reprezentatsiya-v-povesti-den-opričnika> Pristupljeno 11. rujna 2025.
- Lotman, Jurij Mihajlovič. 1970. *Struktura hudožestvennogo teksta*. Moskva: Iskusstvo.
- Lotman, Jurij Mihajlovič. 2010. Slovo i delo. U: J. M. Lotman, *Nepredskazuemye mehanizmy kul'tury*: 124–133. Tallin: TLU Press.
- Mihajlovič, Lobin Aleksandar. 2017. Konceptcija istorii V. Sorokina i eë hudožestvennaja reprezentacija v povesti *Den' opričnika*. *Izv. Saratovskogo universiteta. Novaja serija. Serija: Filologija. Žurnalistika* 17, 1: 109–113.
- Nevjarovič, Natalija. 2012. Hudožestvennye konstrukcii futurologičeskogo groteska v antiutopii V. Sorokina *Den' opričnika*. U: *Pivdennyj arhiv. Filologični nauky*, zb. nauk prac': 66–72. Herson: HNU, vyp. 56.
- Novikova, A. M. (ur.). 1971. *Russkoe narodnoe poètičeskoe tvorčestvo. Hrestomatija*. Moskva: Izdatel'stvo "Vysšaja škola".
- Polosin, V. S. 2001. Avtoritarizm. U: *Rossijskaja civilizacija. Ètnokul'turnye i duhovnye aspekty. Ènciklopedičeskij slovar'*: 9–11. M. P. Mčedlov (odg. ur.). Moskva: Respublika.
- Puškin, Aleksandar Sergejevič. 1991. *Evgenij Onjegin*. Zagreb: Školska knjiga.
- Skoropanova, Irina Stepanovna. 2004. *Russkaja postmodernistskaja literatura. Učebnoe posobie*. Moskva: Izdatel'stvo "Flinta" – Izdatel'stvo "Nauka".
- Solov'ev, Evgenij Andreevič. 1893. *Ioann Groznyj. Ego žizn' i gosudarstvennaja dejatel'nost'*. Sankt-Peterburg: Tipografija i hromolitografija P. P. Sojkina.
- Sorokin, Vladimir. 2006. Opričnina – očen' russkoe javlenie. Interv'ju V. Sorokina B. Sokolovu. *Grani.ru*, 1. 11. 2006. <https://srkn.ru/interview/bsokolov.shtml> Pristupljeno 10. rujna 2025.
- Sorokin, Vladimir. 2008a. *Den' opričnika. Roman*. Moskva: Zaharov. (Prvo izdanje 2006.)
- Sorokin, Vladimir. 2008b. *Saharnyj Kreml'. Roman*. Moskva: Izd. AST, Izdatel'stvo Astrel'.
- Stepanov, Jurij. 2004. *Konstanty. Slovar' ruskoj kul'tury*. Moskva: Akademičeskij projekt. 3. izdanje, ispravlennoe i dopolnennoe. (Članak "Tajna vlast'", str. 632–639).
- Stepanskij, A. D. 2001. Samoderžavie. U: *Rossijskaja civilizacija. Ètnokul'turnye i duhovnye aspekty. Ènciklopedičeskij slovar'*: 386–389. M. P. Mčedlov (odg. ur.). Moskva: Respublika.
- Trefilova, A. 2012. Sorokin V. Ten' opričnika. Vladimir Sorokin kak pisatel' i kak predskazatel'. *Diletant* 1. <http://ru-sorokin.livejournal.com/233463.html> Pristupljeno 8. rujna 2025.
- Užarevič, Josip. 1991. *Kompozicija lirske pjesme (O. Mandeljštam i B. Pasternak)*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.
- Užarevič, Josip. 2020. *Ruska književnost od 11. do 21. stoljeća*. Zagreb: Disput.
- Vituhnovskaja, Alina. 2007. Kol'co opričniny. O romane Vladimira Sorokina *Den' opričnika*. Beseda s Vladimirom Sorokinym. <http://www.russ.ru/pole/Kol-co-opričniny> Pristupljeno 10. rujna 2025.
- Vojvodić, Jasmina. 2012. *Tri tipa ruskog postmodernizma*. Zagreb: Disput.

SUMMARY

THE FEELINGS OF AN OPRICHNIK
(ON VLADIMIR SOROKIN'S DAY OF THE OPRICHNIK)

The article examines the “psychopoetics” of Vladimir Sorokin’s novels *The Day of the Oprichnik* (2006) and *The Sugar Kremlin* (2008). Although nominally set in the year 2028, their narratives overlap temporally and symbolically with the oprichnina of Ivan the Terrible in the sixteenth century. Distinguishing among emotions, feelings, and passions, the author argues that in literature such psychic phenomena constitute part of the artistic material—no less essential to the fictional world than linguistic or extralinguistic elements. A central category in Sorokin’s works under consideration is the “sense of statehood,” a construct that encompasses hierarchy (with the Master positioned at the apex of the value–emotional pyramid), love, loyalty, reverence, the brotherhood of the oprichniki, and ritualized obedience. Pride and patriotic fervor become concentrated in the symbolic aura of the Kremlin. While predominantly grotesque and satirical, these novels are not reducible to satire; beneath their corrosive irony lies an unmistakable concern for the future of the country—and, by extension, the world. Emotions in these texts display an ambivalent, often paradoxical nature: love blends with hatred, admiration with fear. They operate both at the individual (personal) and collective (mass, popular) levels, and manifest themselves physiologically. Notably, emotions exert comparable effects in real life and in “parareality,” a state shaped by dreams or drugs. In conclusion, while Sorokin subjects History, Religion, and the State to radical critique, he leaves language (Russian) and feeling (also Russian) effectively unquestioned. His novels offer an X-ray–like image of the “Russian soul,” simultaneously inheriting and critically reinterpreting the Russian literary tradition.

Keywords: Vladimir Sorokin, *The Day of the Oprichnik*, *The Sugar Kremlin*, “psychopoetics,” sense of statehood, language, feeling